

MAQSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNI O'QITISHDA PSIXOLOGIK YORDAM

Denov tadbirkorlik va pedagogika
Instituti o'qituvchisi O'razov Faxriddin
Denov tadbirkorlik va pedagogika
Instituti Filologiya fakulteti talabasi
Panoyeva Dildora Baxtiyor qizi
Emali: diyorbekpanoyev@gmail.com
Tel raqam: +998771251006

Annotatsiya Ushbu ilmiy-amaliy maqola maxsus ehtiyojga ega bolalarni (MEEB) o'qitish va tarbiyalash jarayonida ko'rsatiladigan psixologik yordamning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatiga bag'ishlangan. ularning ta'lim olishdagi asosiy psixologik qiyinchiliklari tahlil qilinadi, maqolada MEEBlarning rivojlanish xususiyatlari. Shuningdek, korreksion-rivojlantiruvchi ishlar, psixologik qo'llab-quvvatlashning zamonaviy metodlari va oilalar bilan hamkorlik qilishning samarali yo'nalishlari batafsil yoritilgan, inklyuziv ta'lim sharoitida psixologik diagnostika batafsil yoritilgan. MEEBlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashtirishda pedagogika va tibbiyot bilan bir qatorda psixologik yordamning integratsiyalashgan tizimini yaratish zaruriyatini asoslashdan iborat.

Kalit so'zlar: Maxsus ehtiyojga ega bolalar, psixologik yordam, inklyuziv ta'lim, korreksion pedagogika, psixodiagnostika, art-terapiya, ijtimoiy moslashuv, ota-onalarni qo'llab-quvvatlash.

Kirish. Inson huquqlari va imkoniyatlari tengligini ta'minlash g'oyalari jamiyat taraqqiyotining fundamental tamoyillariga aylanib borayotgan bugungi kunda maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta'lim olishi va jamiyat hayotida

to'laqonli ishtirok etishini ta'minlash eng dolzarb vazifalardan biridir. Yaratish yo'llidagi muhim qadam bo'ldi O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'lim tizimining joriy etilishi ushbu toifadagi bolalarning rivojlanishi uchun teng sharoitlar. Emas iborat ega bolalarni muvaffaqiyatli o'qitish faqatgina o'quv dasturini o'zlashtirishdan maxsus ehtiyojga. In Ularning rivojlanishdagi o'ziga xos xususiyatlari (nutq, kolrish, eshitish, aqliy jarayonlardagi buzilishlar), o'z-o'zini qadrlashda va ijtimoiy muloqotda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. An'anaviy pedagogik yondashuvlar yetarli emas bunday sharoitda. Ijtimoiy moslashuvni ta'minlashga va ruhiy salomatligini mustahkamlashga qaratilgan kompleks psixologik yordam tizimini talab etadi, ularning psixik funksiyalarini tuzatishga, bir bolaning individual-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganishga, adi.

MEEBlarni o'qitishda psixologik xizmatning tashkiliy-mazmuniy jihatlarini ochib berish, psixologning ta'lim tizimidagi rolini aniqlash hamda amaliyotda qo'llaniladigan samarali psixokorreksion va psixologik-qo'llab-quvvatlash usullarini ilmiy asoslashdan iboratdir. 1. Rivojlanishining Psixologik Xususiyatlari Maxsus Ehtiyojga Ega Bolalar Dasturlarga va qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan bolalar tushuniladi, jismoniy yoki psixik rivojlanishdagi nuqsonlar sababli ta'lim olishda maxsus ehtiyojli bolalar deganda. Ikkilamchi va uchlamchi nuqsonlar hosil qilishi bilan murakkablashadi, ularning psixik rivojlanishi, and taniqli olim L.S. Vigotskiy nazariyasiga ko'ra. Bu esa o'z navbatida uchlamchi nuqson (masalan, kognitiv rivojlanishdagi sekinlashish yoki ijtimoiy izolyatsiya)ga olib kelishi mumkin, darilamchi nuqson (masalan, eshitishning buzilishi) o'z-o'zidan ikkilamchi nuqson (masalan, nutqning rivojlanmasligi)ga. Cognitive Soha: Xotira va abstract tafakkurda qiyinchiliklarga duch keladi, ixtiyoriy xotira va kolchiriluvchanligi, diqqatning barqarorligi. Bo'lishi kerak ustuvor va amaliy uslublar uchun o'qitishda ko'rgazmali.

Hissiy-irodaviy soha: Ko'pincha yuqori xavotirlik, tez charchash, frustratsiyaga chidamsizlik, affektiv zo'riqishlar, ba'zan esa tajovuzkorlik yoki, aksincha, passivlik kuzatiladi. Bu holatlar bevosita o'zlashtirish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'z-o'zini qadrlash: Ta'limdagi muvaffaqiyatsizliklar, tengdoshlar tomonidan noto'g'ri munosabat (bulling) yoki oilaning ortiqcha himoyasi sababli bolalarda o'z-o'zini past baholash, o'z kuchiga ishonmaslik yoki noto'g'ri o'ziga baho berish holatlari uchraydi. Bu xususiyatlar shuni ko'rsatadiki, MEEBlarni o'qitish, tuzatish va rivojlantirish – bu ta'lim, tarbiya, korreksiya va psixologik qo'llab-quvvatlashning yaxlit tizimi bo'lishi kerak.

2. Psixologik Yordamning Tizimli Tashkil Etilishi MEEBlarga psixologik yordam ko'rsatish jarayoni o'zaro bog'liq bo'lgan bir necha bosqichlardan iborat bo'lishi lozim:

2.1. Psixologik-Pedagogik Diagnostika

Psixologik yordamning sifati bolaning ehtiyojlarini qanchalik to'g'ri aniqlashga bog'liq.

Maqsad: Rivojlanishdagi birlamchi va ikkilamchi nuqsonlarning tuzilishini, psixik funksiyalarning holatini (diqqat, xotira, tafakkur, nutq), hissiy-irodaviy xususiyatlarini, o'quv faoliyatiga tayyorligini aniqlash.

Usullar: Maxsus psixologiyaning tasdiqlangan metodikalari (turli xil loyihaviy testlar, individual sinov topshiriqlari, kuzatuv, ota-onalar va pedagoglar so'rovi) qo'llaniladi. Diagnostika natijasi individual ta'lim marshruti (ITM)ni ishlab chiqishga asos bo'ladi.

2.2. Korreksion-Rivojlantiruvchi Faoliyat

Bu bolaning buzilgan funksiyalarini tuzatish va saqlanib qolgan funksiyalarini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli ishdir.

Kognitiv korreksiya: Maxsus mashqlar yordamida diqqat hajmini, barqarorligini, mantiqiy tafakkur operatsiyalarini rivojlantirish.

Hissiy-irodaviy sohani korreksiya qilish: Rolli o'yinlar, ertak terapiyasi, art-terapiya usullari orqali bolani o'z his-tuyg'ularini aniqlashga, ularni nazorat qilishga va stressni konstruktiv tarzda yengishga o'rgatish.

Kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish: Guruhli mashg'ulotlar o'tkazish orqali muloqotga kirishish, o'z fikrini bayon etish va boshqalarni tinglash qobiliyatini rivojlantirish.

2.3. Ta'lim Jarayonini Psixologik Qo'llab-Quvvatlash

Psixolog nafaqat bola bilan, balki butun ta'lim muhiti bilan ham ishlaydi.

Pedagogik jamoaga maslahat berish: O'qituvchilarga har bir MEEBning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumot berish, o'quv materialini bolaga moslashtirish, imtihonlar yoki nazorat ishlarini o'tkazishda individual yondashuvni qo'llash bo'yicha tavsiyalar berish.

Inklyuzivlik madaniyatini shakllantirish: Boshqa o'quvchilar bilan tushuntirish ishlari olib borish, maxsus ehtiyojli tengdoshlarini qabul qilish, hurmat qilish va ularga yordam berishga chaqiruvchi tolerantlik va empatik muhitni yaratish.

3. Psixologik Yordamda Innovatsion Usullar

Zamonaviy psixologik yordamda texnologiya va ijodiy yondashuvlar muhim rol o'ynaydi:

Art-terapiya va Ijodiy usullar: Rasm chizish, musiqa, raqs, drama kabi san'at turlari orqali bolaning ichki bloklarini yechish, o'z-o'zini ifodalashni rag'batlantirish.

O'yin terapiyasi (Play Therapy): Bolaning tabiiy faoliyati – o'yin orqali psixologik muammolarni hal qilish. Bu, ayniqsa, autizm spektri buzilishi bo'lgan bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda samaralidir.

Harakat (Kinezis) terapiyasi: Jismoniy mashqlar va harakatlar orqali markaziy asab tizimiga ta'sir etish, harakat va kognitiv funksiyalar o'rtasidagi aloqani mustahkamlash.

4. Oila bilan Uzluksiz Hamkorlikning Ahamiyati

Oila – bolaning rivojlanishidagi asosiy tizim. Psixologik yordamning muvaffaqiyati 70% hollarda oilaning ishtirokiga bog'liq.

Ota-onalarga psixologik-pedagogik yordam: Farzandning ahvolini qabul qilishga ko'maklashish, uydagi ta'lim-tarbiya jarayoniga oid maslahatlar berish va oilaviy munosabatlardagi stressni yengishga ko'maklashish.

"O'z-o'ziga yordam guruhlari"ni tashkil etish: Xuddi shunday vaziyatga tushgan ota-onalarni birlashtirish orqali o'zaro tajriba almashish va emotsional qo'llab-quvvatlash muhitini yaratish.

Xulosa

Maxsus ehtiyojga ega bolalarni o'qitishda psixologik yordam zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas bo'lagi hisoblanadi. Psixologning faoliyati bolaning psixik funksiyalarini tuzatishdan tortib, uning ijtimoiy moslashuvi, o'ziga bo'lgan ishonchi va hayot sifatini yaxshilashgacha bo'lgan keng qamrovli masalalarni hal etadi. Psixologik yordam samaradorligining kaliti – bu doimiy diagnostika, individual korreksion dasturlar, pedagoglar bilan yaqin hamkorlik va oilani tizimli ravishda qo'llab-quvvatlash orqali erishiladigan integrallashgan va uzluksiz yondashuvdir. Faqat shundagina MEEBlar o'z salohiyatlarini to'liq ro'yobga chiqarib, jamiyatning teng huquqli va faol a'zosiga aylana oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Normativ-huquqiy hujjatlar va milliy nashrlar O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (Yangi tahriri).
2. Maxsus psixologiya va pedagogikaga oid ilmiy adabiyotlar Vigotskiy L. S. Defektologiya asoslari. – Moskva: Prosveshcheniye, 1983.
3. Махмудов, Ш. К. (2021). ПРОФЕССИОНАЛИЗМ И ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 45-50.

4. Kamolovich, M. S., & Isakovich, O. R. F. (2023). INKLYUZIV TA 'LIMNING SHAXS SHAKILLANISHIDAGI AHAMIYATI. *Science and innovation*, 2 (Special Issue 12), 277-279.
5. Inklyuziv ta'lim va amaliy psixologik yordamga oid manbalar Davletshin G. M. Inklyuziv ta'lim sharoitida psixologik-pedagogik yordamni tashkil etish. – Sankt-Peterburg: Piter, 2018.